

УДК 343.85:343.46:351.745.7(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.19.03>

ПРОФІЛАКТИКА ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Свинаренко Юрій Павлович,
викладач кафедри професійних
та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Херсон, Україна)

Андрусенко Олександр Анатолійович,
викладач кафедри професійних
та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Херсон, Україна)

Статтю присвячено дослідженню питання щодо профілактики економічних злочинів оперативними підрозділами. Наголошено на сутності «оперативно-розшукової профілактики», а також необхідності реагування та подолання зазначених проблем стосовно цієї теми, негайної ліквідації та розробки відповідних методів профілактики й усунення причин, умов вчинення відповідних злочинів.

Звернена увага на важливість та актуальність проведення профілактики оперативними підрозділами, зокрема на необхідність виявлення організованих злочинних груп і злочинних організацій задля припинення їх незаконної діяльності, адже останнім часом проблема економічної безпеки посідає досить вагоме місце в системі функціонування країни. За проведення профілактичних заходів шанси для зростання організованої злочинності та її спроби увійти до влади зменшаться, знизиться рівень корупційних проявів. Все це допоможе уникнути затяжної економічної кризи та зростання економічної злочинності на території держави.

Аналізуючи думки науковців і чинне законодавство в галузі оперативно-розшукової профілактики злочинів, визначено необхідність першочергового вирішення певних проблем економічного розвитку країни, зокрема проблеми трансформації інституційних форм і методів державного управління економічним розвитком країни, проблеми мобілізації інвестиційного потенціалу, законодавче обмеження «тіньової» економіки та інші.

У статті зазначено основні принципи профілактики злочинів оперативними підрозділами; наголошено на ролі оперативного (ініціативного) пошуку в оперативно-розшуковій профілактиці економічних злочинів; виділено основні проблеми такої профілактики та можливі шляхи її подолання, у тому числі виявлення та усунення факторів, які призводять до ускладнення криміногенної ситуації і виявлення осіб, схильних до вчинення економічних злочинів, здійснення щодо них індивідуальних заходів профілактичного впливу. Розкрито сутність тіньової економіки як основи організованої злочинності економічної спрямованості.

Ключові слова: економічні злочини, оперативно-розшукова профілактика, оперативно-розшукова діяльність, оперативні підрозділи, організована злочинність, індивідуальна профілактика, оперативний (ініціативний) пошук.

PREVENTION OF ECONOMIC CRIMES BY OPERATIVE SUBDIVISIONS OF UKRAINE: ESSENCE AND PROBLEMS

Svynarenko Yurii Pavlovych,

Lecturer at the Department of Professional
and Special Disciplines
(Kherson Faculty of Odesa State
University of Internal Affairs, Kherson,
Ukraine)

Andrusenko Oleksandr Anatoliiovych,

Lecturer at the Department of Professional
and Special Disciplines
(Kherson Faculty of Odesa State
University of Internal Affairs, Kherson,
Ukraine)

The article is dedicated to the research of the problem of preventing economic crimes by operative subdivisions. The essence of the «operative-search prevention», the necessity to react and overwhelm the a fore mentioned problem, elaborate corresponding preventive methods, to eliminate causes and conditions of crimes are emphasized.

Special attention is paid to the importance and actuality of the prevention carried out by operative subdivisions and especially to the necessity of discovering criminal organized groups to stop their illegal activity as the problem of the economic security takes an important place in the system of our country's functioning.

Preventive measures, giving fewer chances for the organized crime to grow and to its attempts to be present in the state organs and lowering the level of corruption, can help escape from a continuous economic crisis and stop growing of economic crime on the territory of the country.

Having analyzed the scientists' opinions and existing legislation in the sphere of the operative-search crime prevention, the necessity of the first-rate solution of certain problems of the country's economic development exactly the problems of transformation of the institutional forms and methods of the state administration of the economic development of the country; the problems of mobilizing investment potential; legislative limitation of the «shadow» economy and others are determined.

In the article, the main principles of the crime prevention realized by operative subdivisions are enlightened; the role of the operative (initiative) search in the operative-search prevention of economic crimes is emphasized; the main problems of such prevention are enlightened as well; the factors leading to the complication of the criminal situation and persons inclined to commit economic crimes are to be discovered and eliminated after using towards such persons individual measures of preventive influence are pointed out. The essence of the shadow economy as the basis of the organized economic crime is explained.

Key words: economic crimes, operative-search prevention, operative-search activity, operative subdivisions, organized crime, individual prevention, operative (initiative) search.

Постановка проблеми. Вагоме місце в протидії кримінальним правопорушенням займає запобігання злочинним проявам у сфері економіки. Нині досить проблемною є ситуація щодо економічної безпеки України, зокрема поширеним стало вчинення злочинів у цій сфері. Така обстановка потребує вдосконалення методів та форм

діяльності оперативних підрозділів щодо покращення криміногенної обстановки, виявлення та усунення причин та умов, які сприяють їх вчиненню.

Економічна злочинність стає дедалі проблемним та загрозливим явищем для України як для самостійної та незалежної держави.

Профілактика економічних злочинів здійснюється багатьма суб'єктами профілактичного впливу, які виявляють негативні наслідки, а також осіб, схильних до вчинення протиправних дій і поширення на них впливу з метою недопущення злочинів.

Аналіз останніх досліджень. Питання оперативно-розшукової профілактики щодо протидії економічним злочинам досліджені у працях К.В. Антонова, О.М. Бандурки, Б.Є. Богданова, В.В. Бойцова, Д.В. Гребельського, О.Ф. Долженкова, Г.О. Душейка, В.П. Захарова, І.М. Зубача, О.В. Кириченка, О.О. Кисельова, І.П. Козаченка, Д.Й. Никифорчука, С.І. Ніколаюка, С.В. Обшалова, В.М. Омеліна, О.О. Подобного, Е.В. Рижкова, С.М. Рогозіна, О.О. Савченка, В.О. Сілюкова, Д.М. Середи, О.П. Снігерьова, І.Р. Шинкаренка та інших.

Метою статті є дослідження питань, що стосуються методів профілактики економічних злочинів оперативними підрозділами.

Виклад основного матеріалу. Оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, які здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Згідно з положеннями чинного законодавства, матеріали оперативно-розшукової діяльності, зокрема, використовуються «для попередження, виявлення, припинення злочинів» [1].

Одними з поширених злочинів є злочини в економічній сфері, які потребують негайної ліквідації та розробки відповідних методів профілактики оперативними підрозділами в Україні.

Для економічних злочинів є характерним:

– злочин пов'язано з професійною діяльністю в економічній сфері задля одержання незаконних економічних зисків;

– злочини вчиняються особами, що займаються цією діяльністю та їхня діяльність призводить до значної матеріальної шкоди, яка несе за собою відповідні наслідки.

Вважаємо, що профілактика економічної злочинності оперативними підрозділами проявляється у здійсненні збору, синтезу, дослідження і реалізації оперативно значимої інформації щодо осіб, які планують чи готують злочин, що дасть «підґрунтя» для вжиття необхідних заходів, які сприятимуть відмові від вчинення такими особами незаконних дій. Оскільки організована злочинність у сфері економіки є дуже поширеною, одним із завдань профілактики є виявлення організованих злочинних груп і злочинних організацій, а саме їх роз'єднання, припинення незаконної діяльності на ранніх стадіях підготовки та виключення можливості її здійснення. Організована економічна злочинність являє собою функціонування злочинних організацій та організованих злочинних груп та їхні відносини у сфері економіки в сучасному світі.

Українські науковці в галузі теорії оперативно-розшукової діяльності, серед яких І.П. Козаченко, Н.Є. Філіпенко та інші, даючи визначення оперативно-розшукової профілактики, акцентують увагу на профілактичній роботі, що здійснюється в рамках індивідуальної профілактики. На їхню думку, оперативно-розшукова профілактика – це нормативно врегульована система комплексних оперативно-розшукових заходів задля здійснення індивідуально-профілактичного впливу й контролю щодо осіб, які знаходяться на оперативно-розшукових обліках, з метою виявлення і своєчасної нейтралізації факторів, що впливають на їхню криміногенну активність [2, с. 34].

На думку І. І. Басецького, оперативно-розшукова профілактика – це діяльність, спрямована на виявлення й усунення причин злочинів та умов, сприятливих їм, а також на виявлення осіб, які допускають відхилення від норм поведінки, вчинена з метою профілактичного впливу на них [3, с. 114].

На думку О. Г. Кальмана, попередження злочинності у сфері економіки – це сукупність різноманітних видів діяльності й заходів держави, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин у сфері економічної діяльності з метою усунення негативних явищ і процесів, що породжують економічну злочинність або сприяють її проявам, а також недопущення вчинення економічних злочинів на різних стадіях злочинної поведінки, що здійснюється на загально соціальному, спеціально-кримінологічному рівнях [4, с. 75].

Попередження злочинів є однією з цілей кримінальної юстиції, яку в деталізованому вигляді можна визначити й систематизувати таким чином:

- а) виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, та вплив на них;
- б) виявлення та усунення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів;
- в) вплив на осіб, які вчинили злочини та відбувають покарання;
- г) ухвалення комплексу заходів щодо осіб, які раніше вчинили правопорушення, та недопущення рецидиву з їхнього боку [5, с. 325].

О.М. Яковлев, досліджуючи соціологічні аспекти економічної злочинності, слушно зазначає, що ці злочинні діяння зазвичай відбуваються у зв'язку або з приводу реалізації економічних відносин і вчиняються особами, які виконують певні функції у конкретній економічній системі [6, с. 51].

Профілактика злочинів у сфері економіки оперативними підрозділами здійснюється з дотриманням відповідних принципів, до яких належать:

- соціальна справедливість;
- гуманність;
- законність;
- науковість;
- компетентність;
- комплексність;
- плановість;
- економічна доцільність;
- своєчасність і необхідна достатність.

Особливістю оперативно-розшукової профілактики злочинів в економічній сфері є те, що вона вивчає риси як гласної, так і негласної діяльності оперативних підрозділів щодо виявлення причин, умов, які сприяють вчиненню таких злочинів, а також попередження та припинення відповідних протиправних діянь.

Особливу увагу щодо профілактики слід приділяти найважливішим об'єктам економіки, тобто «великим» платникам податків, яких заведено вважати утворювачами бюджету держави. До такої оперативно-розшукової профілактики належать виявлення та усунення факторів, що призводять до ускладнення криміногенної ситуації; виявлення осіб, схильних до вчинення економічних злочинів, і здійснення щодо них заходів профілактичного впливу. Відносно таких осіб здійснюються індивідуальні заходи у вигляді профілактичних бесід, а також спостереження за особами, які звільнилися з місць позбавлення волі, та за тими, що притягалися до відповідальності за вчинення економічних злочинів чи вчинків, із подальшим поставленням на профілактичний облік і здійснення адміністративного нагляду, а також загалом дослідження протиправної поведінки та причин її виникнення.

В оперативно-розшуковій профілактиці економічних злочинів важливе місце займає оперативний (ініціативний) пошук, а основними джерелами отримання оперативно значущої інформації є фахівці у сфері господарської діяльності, такі як ревізори, юрисконсультанти, бухгалтери, економісти та інші, що надає можливість збільшення якості запобігання вчиненню нових епізодів злочинів.

Визначення оперативного пошуку надає В.В. Колосков, який вважає, що таким є «система гласних і негласних організаційних та оперативних заходів, спрямованих на отримання первинної, ще невідомої правоохоронним органам інформації із метою запобігання та виявлення фактів або ознак про вчинені злочини і тих, що готуються, а також одержання відомостей щодо осіб, які можуть бути причетними до протиправної діяльності» [7, с. 27-28].

Найнебезпечнішими злочинами в цій сфері є злочини, вчинені із застосуванням Інтернету, за допомогою якого відбуваються фінансові операції, віртуальні розрахунки. Нині електронні системи в якості потенційних об'єктів стали однією з головних причин виникнення, існування, а також збільшення злочинів в економічній сфері з використанням сучасних інформаційних технологій.

Отже, сутність оперативно-розшукової профілактики злочинів у сфері економіки полягає в наступному:

1) на індивідуальному рівні профілактика можлива, якщо особа може задумати вчинення злочину, але не обов'язково вона має конкретний задум або здійснює приготування до злочину. Якщо ж особа здійснила певні підготовчі дії, то у вчиненому не повинно бути ознак злочину. В іншому випадку запобіжні заходи виходять за межі оперативно-розшукової профілактики;

2) профілактичні заходи використовуються не як засіб, що забезпечує притягнення особи до кримінальної відповідальності, а навпаки, з метою недопущення вчинення злочину й оберігання особи від притягнення до такої відповідальності;

3) оперативно-профілактичні заходи спрямовані, насамперед, на недопущення вчинення саме злочинів, а не інших правопорушень.

Розкриваючи поняття оперативно-розшукової профілактики, доцільно виходити з таких суб'єктів, які цілеспрямовано здійснюють профілактику злочинів як дійсну функцію, володіють можливістю вибору лінії поведінки, мають у розпорядженні спеціальні сили й засоби профілактичного впливу [8, с. 86].

Вважаємо, що результативним для оперативно-розшукової профілактики злочинів у сфері економіки є здійснення: моніторингу оперативної обстановки економічної спрямованості на певній території за певний період часу; співпраця оперативних підрозділів не тільки в межах держави а й на міжнародному рівні; взаємодія з громадськістю, наприклад, через розгляд звернень громадян, що можуть бути пов'язані з профілактикою; взаємодія з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування; взаємодія із засобами масової інформації.

Враховуючи зазначене вище, можна виділити такі основні проблеми профілактики економічних злочинів:

– застосування неналежних запобіжних заходів, що спрямовуються на ліквідацію злочину;

– неналежне проведення профілактичної роботи з особами, схильними до вчинення протиправних дій в економічній сфері;

– відсутність злагодженого та чітко визначеного механізму подолання криміногенної ситуації.

На нашу думку, задля розв'язання подібних проблем необхідно:

– залучити громадськість для забезпечення правопорядку в країні;

- вжити заходів щодо підвищення рівня правової культури в суспільстві;
- забезпечити міжнародне співробітництво у сфері профілактики злочинів, враховуючи закордонний досвід.

Зрозуміло, що для досягнення ефективного результату з профілактики необхідна готовність особового складу до виконання поставлених завдань та дій за умови ускладненої оперативної обстановки. Зауважимо, що досить важливим є використання наявних сил, засобів, заходів та методів, застосування сучасної оперативної тактики викриття осіб, високий професіоналізм та співпраця співробітників оперативного підрозділу. Це сприятиме ліквідації підґрунтя економічної злочинності – тіншової економіки.

Висновки. Діяльність, яка стосується попередження економічної злочинності, призводить до збільшення кількості позитивних результатів у боротьбі з розглянутими кримінально-караючими діяннями. Профілактична діяльність оперативних підрозділів в економічній сфері являє собою сукупність заходів, спрямованих на запобігання вчиненню злочинів за допомогою виявлення, усунення або нейтралізації причин, які сприяють вчиненню таких злочинів, а також надання профілактичного впливу на осіб, схильних до вчинення злочинів.

Оперативно-розшукове запобігання та профілактика економічним злочинам буде результативною лише за умов подальшого вдосконалення законодавства України, за використання сучасних форм і методів на досвіді закордонних країн.

Ми розуміємо, що боротьба з економічними злочинами є досить складним процесом, тому необхідно залучати до цієї справи науковий потенціал держави з метою внесення пропозицій щодо вдосконалення діяльності органів, уповноважених проводити профілактику злочинів та за умов їхньої тісної співпраці.

Список використаних джерел:

1. Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ. (дата звернення: 23.02.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.
2. Козаченко І. П. Оперативно-розшукова профілактика злочинів. Становлення і розвиток. Проблеми вдосконалення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Київ : НДІРВ КВШ МВС України, 1984. 97 с.
3. Басецкий И. И. Оперативно-розыскная профилактика преступлений: понятие, сущность, значение. Проблемы повышения эффективности деятельности оперативно-розыскных аппаратов органов внутренних дел в современных условиях: Сб. науч. трудов. Киев, 1985. С. 113-120.
4. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 431 с.
5. Купранець І. М. Оперативно-розшукова профілактика злочинів у сфері економіки: поняття та сутність. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 321-329.
6. Яковлев А.М. Социология экономической преступности. Отв. ред. В.Н. Кудрявцев. Москва. : Наука, 1988. 256 с.
7. Колосков В.В. Щодо визначення понять оперативний пошук і оперативний розшук. Актуальні проблеми взаємодії оперативних та слідчих підрозділів у протидії організованій злочинній діяльності: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 18 квітня 2008 р.). В.В. Колосков. О.: ОДУВС, 2008. 282 с.
8. Козаченко І. П. Оперативно-розыскная профилактика (правовые и организационно-тактические вопросы). Киев, 1991. 215 с.